

Ruis in het debat over artikel 23

Door Lotfi El Hamidi, december 2019

Toen ik gevraagd werd om een essay voor de Onderwijsraad te schrijven, over de huidige betekenis van de vrijheid van onderwijs en hoe die uitpakt in de pluriforme samenleving die we nou eenmaal zijn, had ik, als historicus, de neiging om de vele misverstanden [en misinterpretaties] over het ontstaan en ontwikkeling van het befaamde artikel 23 recht te zetten. Dat het beginsel van vrijheid van onderwijs niet in 1917 werd geformuleerd bijvoorbeeld, maar al in 1848 door de liberaal Thorbecke in de Grondwet werd verankerd. Dat de vrijheid van onderwijs zoals die in 1917 werd vastgelegd geen gunst was aan confessionele partijen in ruil voor hun steun aan het algemeen kiesrecht, maar juist draaide om gelijkberechtiging - hoezo privilege, het was een uiterst democratisch (en liberaal!) besluit waarbij voortaan zowel de openbare als bijzondere scholen door de overheid in gelijke mate bekostigd zouden worden. En dat dit niet als een noodzakelijk kwaad werd beschouwd, maar juist als een fundament om de basiskwaliteit van alle scholen te kunnen waarborgen. Kortom, het was een knap staaltje polderen, en bovendien heel duurzaam gebleken, want artikel 23 bestaat nog steeds.

En zo had ik wel even door kunnen gaan en vele nuances kunnen aanbrengen bij de discussie over artikel 23. Maar dat zou weinig nut hebben, realiseerde ik me, want dat debat gaat in wezen [helemaal] niet over de *inhoud* van het artikel. Om de discussie die nu gevoerd wordt te analyseren lijkt de historische context irrelevant – de kwestie rond artikel 23 is onderdeel geworden van een brede maatschappelijke discussie die relatief recent het publieke debat domineert. Tegenwoordig lijkt het namelijk zo dat artikel 23 pas problematisch werd toen aanhangers van een zekere uitheemse religie er gebruik van gingen maken. Want wanneer artikel 23 heden ten dage ter discussie staat is een kwestie rond islamitisch onderwijs bijna zonder uitzondering de aanleiding. Denk aan de aanhoudende rel bij het Amsterdamse Haga Lyceum, denk aan de obstructie van de Westlandse gemeenteraad rond de oprichting van een islamitische school, om wat actuele voorbeelden te noemen. Het alarmisme is vaak zo groot dat je bijna zou denken dat (eventuele) problemen rond islamitische scholen nieuw of exclusief zijn. Alsof de uitwassen in (en angst voor) het confessionele onderwijs zich nu voor het eerst manifesteren.

Een kleine greep uit de reacties vanuit de politiek. Zo sprak PvdA-leider Lodewijk Asscher, naar aanleiding van problemen bij het Haga Lyceum, zijn zorgen uit over „een school die kinderen opsluit in een parallelle samenleving [en] hun uiteindelijk niets te bieden [heeft]. Daar mag onderwijsvrijheid nooit toe leiden.” VVD-fractievoorzitter Klaas Dijkhoff stelde min of meer hetzelfde in een discussiestuk, *Liberalisme dat werkt voor mensen*, namelijk dat „de vrijheid van het oprichten van scholen ophoudt zodra ze parallelle samenlevingen dreigen tot stand te brengen”. Wat hem betreft moet artikel 23 daarom op de schop. Ook andere ‘seculiere’ partijen als GroenLinks, D66 en de SP zaten ongeveer op dezelfde lijn als Asscher en Dijkhoff. (Over ‘parallelle samenlevingen’ later meer.)

Het is enigszins merkwaardig te noemen, de hang naar een soort seculier fundamentalisme dat we eigenlijk vooral kennen uit een land als Frankrijk, onder het mom van vrijheid en gelijkheid, maar toch vooral een illiberale uitwerking heeft. Het is nogal on-Nederlands, om het mild te zeggen. De opstelling van Dijkhoff verbaast me daarom het meest, die ik op dat vlak toch liberaler had ingeschat dan de usual suspects in het debat over artikel 23. Dijkhoff lijkt de 'liberale jihad' van oud-VVD'ers Geert Wilders en Ayaan Hirsi Ali nieuw leven te willen inblazen, die begin deze eeuw hun pijlen expliciet richtten op islamitisch onderwijs. Tijdens een debatavond in Den Haag tussen Dijkhoff en ChristenUnie-fractievoorzitter Gert-Jan Segers over artikel 23, kon de VVD-voorman zich niet voorstellen dat een goed geïntegreerde moslim die hier leeft een islamitische school zou willen stichten. Want „er zijn heel veel bijzondere en openbare scholen [...] waar je als islamitisch kind welkom geheten wordt en prima onderwijs kunt genieten”. Als die behoefte er wél is, vervolgde Dijkhoff, „dan is de kans groter dat je orthodoxer bent, want waarom zou je een eigen school willen beginnen?”

Kent Dijkhoff (immers winnaar van De Slimste Mens) de geschiedenis van de vrijheid van onderwijs wel, en dan vooral de onmiskerbare liberale bijdrage bij de totstandkoming van die vrijheid? Het is overigens vrij ironisch te noemen dat de liberalen van weleer niets moesten hebben van de zogeheten Middenschool, een plan uit de koker van de 'rode minister' Jos van Kemenade (Onderwijs, PvdA) in de jaren zeventig, om een uniform voortgezet onderwijs op te tuigen voor alle kinderen van twaalf tot vijftien jaar. Een schrikbeeld van veel liberalen destijds, onder wie Neelie Smit Kroes, die vreesden dat zo'n school kinderen met een „rode injectiespuit” zou indoctrineren. Nee, de verscheidenheid die voortvloeiende uit de vrijheid van onderwijs lag juist volledig in lijn met het vrijheidsbegrip, of zoals de (liberale!) historicus Huizinga in 1938 de gelijkberechtiging van het confessioneel onderwijs beschouwde: „de erkenning van een vrijheidsbeginsel tegen de almacht van de staat.”

Goed, niets menselijks is de liberaal vreemd, en vooral bij de VVD is opportunisme geen vies woord (in tegenstelling tot visie, dixit premier Mark Rutte). Opvallender is de houding van christelijke partijen, met name het CDA en de ChristenUnie, die van oudsher pal staan voor artikel 23, maar bij de kwestie rond islamitisch onderwijs enigszins terughoudend reageren. Toen Dijkhoff in een interview in De Telegraaf [20/4/2019] met het voorstel kwam om artikel 23 ondergeschikt te maken aan artikel 1 (het antidiscriminatieartikel), reageerde ChristenUnie-leider Gert-Jan Segers dat de VVD'er „ruzie zoekt met de verkeerde mensen”. Pas als het de eigen (geloofs)groep raakt, zo lijkt het, dan pas wordt het politieke geschut in stelling gebracht. Alsof moslims geen Nederlandse burgers zijn die óók bescherming verwachten van vrijheden die andere landgenoten als vanzelfsprekend beschouwen. Het voedt het idee dat zij tweederangsburgers zijn – sentimenten die de politiek juist in de kiem moet smoren. Maar waarom gebeurt dat niet?

Toen artikel 23 een eeuw geleden tot stand kwam was dat een afspraak tussen liberalen, socialisten en christelijke stromingen. Impliciet klinkt het nu: die nieuwkomers die nu gebruik willen maken van artikel 23 kennen de waarde van die oude afspraak niet en kunnen niet met onze verworven vrijheden omgaan. Emancipatie in eigen kring, het beklimmen van de sociale ladder binnen de eigen zuil (waarin onderwijs een essentieel onderdeel vormde), werkte voor veel katholieke arbeidersgezinnen en protestantse 'kleine luyden'. Maar in een multi-etnische samenleving zoals die van vandaag zou zo'n emancipatiemachine opeens gedoemd zijn te mislukken. Ik kan me daarom niet aan de indruk onttrekken dat het debat

over artikel 23 niet alleen onzuiver gevoerd wordt, maar ook een vrijbrief is geworden voor ideologische tegenstanders van de multiculturele samenleving – een 'ideaal' dat in hun ogen is mislukt en dus per definitie in onderwijsland niets goeds kan brengen.

Treffend in deze context was de spotprent van cartoonist Jos Collignon in de Volkskrant [24/9/2019], waar hij in één oogopslag het huidige artikel 23-debat samenvat: Allah en God zitten voor de klas, en een strengkijkende juf wijst ze naar het gat van de deur. [De christelijke] God zegt tegen het kind dat naast hem staat, terwijl hij naar zijn buurgod wijst: „Maak je geen zorgen, alleen hij.” De boodschap van de cartoon: vooral het islamitisch onderwijs moet het ontgelden als het gaat om kritiek op de vrijheid van onderwijs.

Maar niet alle critici van de vrijheid van onderwijs zijn zo inconsistent. Een strenge juf als het gaat om artikel 23 is onderwijsskenners Aleid Truijens, zoals blijkt uit haar Volkskrant-column [14/9/2019] naar aanleiding van nieuws over seksuele diversiteitslessen op islamitische scholen. Uit onderzoek van NRC en Nieuwsuur bleek dat kinderen op sommige van die scholen leren dat homoseksualiteit verafschuwd moet worden, overspeligen gestraft moeten worden en oogcontact met het andere geslacht verboden is. De Onderwijsinspectie stond erbij en keek ernaar. Truijens schrijft in haar column: „Hier is artikel 23, over de vrijheid van onderwijs, het obstakel. Dat legitimeert dat leerlingen kwalijke onzin naar binnen gelepeld krijgen. Niet alleen op moslimscholen. Er zijn ook scholen van andere gezindten die, met overheidsgeld, denkbeelden propageren die tegen de democratische rechtsstaat ingaan.”

Truijens ziet slechts één oplossing: „[...] houdt iedere God – de Heiland, Allah, Jahweh, Krishna of de Regenkoning – buiten de schooldeur. Artikel 23 is een vrijbrief geworden voor ongeremde indoctrinatie. Het houdt de segregatie in stand, staat toe dat kinderen angst wordt aangejaagd en dat ze onwetend worden gehouden van mensenrechten.” Ze sluit af met een oproep: „Gun iedere burger zijn geloof, maar stuur alle kinderen naar een openbare school. Een school waar je christelijk, joods, moslim of boeddhist mag zijn, waar je hoort wat andere godsdiensten inhouden. Een school waar kinderen niet leren wat hun ouders graag willen, maar wat ze nodig hebben om zelf te leren nadenken. Het wordt zo langzamerhand tijd.”

Een strenge juf, doch rechtvaardig. Truijens maakt namelijk geen onderscheid tussen levensbeschouwingen, al kun je je afvragen of het openbaar onderwijs vrij is van overtuigingen, hoe 'neutraal' die ook doorgaans gepresenteerd worden. Ook seculier onderwijs vertrekt onontkoombaar vanuit een maatschappijvisie, een wereld- en mensbeeld. 'Neutraal' onderwijs, zoals vaak wordt gesuggereerd bij pleidooien voor enkel openbaar onderwijs, bestaat niet. Of wel, maar dan gaan we richting staatsscholen zoals voorheen in communistische landen, waar leraren en leerlingen van bovenaf gedicteerd kregen wat 'neutraal' onderwijs inhield. En dat wil niemand in Nederland. Althans, dat mag ik hopen.

Maar laten we de principiële c.q. ideologische discussie laten voor wat het is en de kwestie praktischer benaderen. Want het belang van (de vrijheid van) onderwijs gaat veel verder dan louter een voorkeur voor een bepaalde type school omdat die zou passen bij de religie of levensbeschouwing van ouders. Laat ik enkele nuchtere constatering die de minister

van Onderwijs Arie Slob in NRC [20/9/2019] deelde in herinnering brengen: ruim twee derde(!) van de ouders stuurt zijn kinderen naar het bijzonder onderwijs, en bijna al die scholen zijn voor iedereen toegankelijk. Het lijkt me stug dat al die ouders van huis uit religieus zijn, of allemaal de school uitkiezen die exact bij hun denominatie of levensovertuiging past. Slob benadrukt bovendien dat op veel islamitische scholen niet-islamitische docenten zitten, en een niet onbelangrijke nuance van de onderwijsminister: 90 procent(!) van de islamitische kinderen gaat níet naar islamitisch onderwijs.

Interessant is dus om te kijken naar de wensen en behoeften van ouders in Nederland als het gaat om hun onderwijskeuze. We mogen er gerust van uitgaan dat elke ouder het beste onderwijs wil voor zijn of haar kind. Geen ouder stuurt zijn kind naar een slechte school, of die nou levensbeschouwelijk gezien 'past' of niet. Maar die slechte scholen bestáán, en niet iedereen heeft de luxe om zijn kind op een veel betere school te plaatsen drie stadswijken verderop – laat staan op én een kwalitatief goede school én ook nog eens een school passend bij de levensovertuiging van de ouder.

Terwijl politici nu met veel bombarie hun zorgen uiten over het ontstaan van parallelle samenlevingen door de oprichting van islamitische scholen, gaan zij voorbij aan het feit dat die parallelle samenlevingen al bestaan – en dat ligt niet aan artikel 23. De olifant in de kamer: de (zelf)segregatie door vaak hoogopgeleide, witte ouders, waarvan een aanzienlijk deel zijn kind buiten de eigen gemengde wijk naar een overwegend witte school stuurt – omdat zij het zich kunnen permitteren. Dát is de ware segregatie in het onderwijs: niet die tussen openbare en confessionele scholen, maar die tussen witte en zwarte scholen. Dat heeft overigens een zelfversterkend effect in een toch al moeilijke periode als het gaat om onderwijs in Nederland, want het ziet er niet naar uit dat de zwarte/gemengde scholen er in kwaliteit op vooruit zullen gaan, daar waar niet alleen hoogopgeleide ouders maar ook docenten kiezen voor witte scholen. Neem het ze eens kwalijk, want de uitdagingen op een zwarte, vaak zwakkere school kunnen immens zijn.

Dat gezegd hebbende kom ik vandaag uit op een observatie in [de achterstands]wijken waar ik geregeld kom en die ik goed ken. De huidige generatie (vaak islamitische) ouders in een Amsterdam-West en Rotterdam-Zuid legt zich er niet bij neer dat hun kinderen bij gebrek aan beter maar onderwijs krijgen op een zwakke school. Ze willen daarom eigen scholen stichten, met andere pedagogische en didactische visies en met een veel directere maatschappelijke betrokkenheid. En ja, dan biedt artikel 23 uitkomst – je zou dergelijke burgerparticipatie ook kunnen toejuichen natuurlijk. En in het algemeen blijken islamitische scholen volgens inspectierapporten overwegend goed te presteren (vaak zelfs beter dan andere Nederlandse schooltypes), en zijn ouders zeer tevreden. Kinderen worden vanuit een eigen krachtige identiteit voorbereid op een volwaardige plek en actieve rol in een veelkleurige samenleving. Emancipatie in eigen kring! Waarom een artikel afschaffen of aanpassen dat domweg werkt, zelfs na honderd jaar?

Dit betekent uiteraard niet dat we niet scherp moeten blijven als het gaat om misbruik van de vrijheid van onderwijs, zoals bij het Haga Lyceum het geval lijkt te zijn. Maar de hysterie rond wat ik toch 'kinderziektes' wil noemen binnen sommige islamitische scholen (het ongemak bij seksuele voorlichting bijvoorbeeld, of het gebrekkige burgerschapsonderwijs – al is dat zeker niet alleen voorbehouden aan islamitisch onderwijs) is onnodig. Problemen concreet benoemen en geduldig blijven aansporen tot verbetering – zoals je eigenlijk een kind op pedagogische wijze vooruithelpt – lijkt mij een effectievere aanpak. De corrigerende

tik (excuses voor de beeldspraak) werkt averechts en zorgt voor toenemend wantrouwen van minderheden ten opzichte van de overheid. Zie de recalcitrante houding van ouders bij het Haga Lyceum. De school kreeg zelfs meer meldingen van ouders ná de verdachtmakingen door de overheid.

Het debat rond de vrijheid van onderwijs zal geregeld gevoerd blijven worden en dat is prima. Maar wel graag op de inhoud. „De discussie moeten we zuiver voeren”, zei onderwijsminister Slob verstandig, en hij zag het scherp toen hij constateerde dat er „een politieke stroming [is] die zegt: iedereen mag gebruik maken van de vrijheid van onderwijs behalve één groepering”. Zo werken grondrechten niet, aldus Slob, want „die zijn universeel, daar moet je niet mee marchanderen”. De spanning tussen artikel 23 en andere grondrechten is naar mijn idee een noodzakelijke, een samenspel van rechten die aan de hand van de praktijk tegen elkaar moeten worden afgewogen en eventueel met gepolder aangepast – precies zoals in de Pacificatie van 1917. Het siert onze liberale, multireligieuze en multi-etnische samenleving; ze is bij voorkeur juist niet tot een eenheid gesmeed.

Lang leve artikel 23 – een liberale triomf.